

John Inglis: Akvinský

Přeložil Ján Bañas. Vydavateľstvo PT, Bratislava 2004, 119 s.

Dokladem neutuchajícího zájmu o dílo Tomáše Akvinského je krátká monografie J. Inglise „On Aquinas“, která se k nám dostává ve slovenském překladu Jána Baňase. Monografie vychází v edici OSOBNOSTI FILOSOFIE, která se snaží nabídnout širší slovensko-české veřejnosti základní myšlenky a kontext tvorby významných filosofů od antiky až po současnost. Znovu se tak potvrzuje skutečnost, že slovenská filosofická a překladatelská činnost je velmi pozoruhodná, což by samozřejmě české veřejnosti nemělo unikat. V následujícím budu sledovat jednotlivé kapitoly této monografie.

Inglis se zaměřil na *Teologickou sumu* (= TS) jako na hlavní text, na jehož základě čtenáře velmi zdařile uvádí do několika nejdůležitějších problémů Tomášova myšlení. Autor je veden snahou porozumět Tomášovu dílu z jeho vlastního historického kontextu, a proto také často vykládá nauku Tomášových předchůdců (Averroes, Maimonides, aj) nebo současníků, aby osvětlil Tomášovo myšlení ve vztahu k problémům a autorům, na které Tomáš přímo reagoval. Tím je dán celkový rámec Inglisovy monografie: TS má tři základní části; první se věnuje Bohu a emanaci tvorů z Boha, druhá řeší téma morálního návratu lidí k Bohu a třetí se zabývá Kristem jako průvodcem na cestě k Bohu a svátostmi jakožto pomocnými prostředky na této cestě. Inglis se omezuje na výklad několika základních problémů první a druhé části Tomášovy TS.

Kniha, která se nám dostává do rukou, má osm kapitol. V první kapitole načrtává Inglis Tomášovu životní pouť a uvádí hlavní Tomášova díla. Velký důraz, který je patrný v celé knize, klade Inglis na spjatost Tomášovy tvorby s cílem a potřebami dominikánského řádu, jehož byl Tomáš členem. Tento řád založil sv. Dominik deset let před Tomášovým narozením a jeho členové se významným způsobem podíleli na boji proti tzv. katarům nejenom díky výbornému teologickému vzdělání, ale také díky velkému důrazu na mravní život, jenž je tomuto žebravému řádu vlastní. Morální prvek stojí podle Inglise v centru zájmu dominikánského řádu a tato skutečnost výrazně ovlivňuje také skladbu a celkové zaměření Tomášovy TS. Celkový rámec TS je podle Inglise novoplatónský (emanace věcí z Boha a jejich návrat k Bohu), Tomášův pojmový aparát do značné míry aristotelický, ovšem především z druhé části TS je jasné patrné celkové zaměření tohoto díla, které je podle Inglise pastorální a morální (s. 20). Tímto tvrzením přichází Inglis, jak se zdá, s „netradiční“ interpretací TS.

Tato Inglisova interpretace se projevuje také ve druhé kapitole této monografie, ve které autor vedle „standardně“ uváděných autorit, které výrazným způsobem ovlivnili Tomášovo myšlení (Aristoteles, Augustin, Pseudo-Dionýsos, Averroes, Avicenna, Maimonides), věnuje velkou pozornost dosud méně známým dominikánským teologům (Moneta z Cremony, Rajmund z Peñafordu, Vi-

liam Peraldský), na jejichž především morálně zaměřená díla Tomáš navazoval. Inglisovým přínosem je bezesporu to, že upozorňuje na význam zatím stále málo prozkoumaných historicky významných autorů, jejichž dílo nám lépe pomáhá pochopit Tomáše Akvinského v kontextu jeho doby.

Od třetí kapitoly dále se Inglis již věnuje výkladu některých filosofických problémů obsažených v TS. Nejprve krátce popisuje vnitřní strukturu TS a poté se zaměřuje na výklad první otázky, která se týká vztahu mezi filosofií a teologií (ve smyslu *doctrina sacra*). Inglis zasazuje Tomášův výklad do historického kontextu, umožňuje čtenáři s porozuměním pochopit Tomášovo pojetí filosofie jako „služebné“ teologie, aniž by tím byla nějakým způsobem umenšena role filosofie. Čtenář TS by také neměl přehlédnout Inglisovu radu, která ho upozorňuje na důležitost úvodních námitek (závěrečných odpovědí) pro celkové pochopení Tomášovy argumentace. Četba „korporu“ artikulu bez úvodních námitek a odpovědí nám totiž často zastírá mnohé důležité motivy a zájmy Tomášova myšlení.

Ve čtvrté kapitole se Inglis zabývá problematikou našeho způsobu poznání Boha a charakterem výpovědí o Bohu. Inglis věnuje slavným Tomášovým „pěti cestám“ k Bohu minimální pozornost. Za zmínku však stojí, že autor chápe Tomášovy cesty jako „použití rozumu k porozumění tomu, co se věří“. Inglisův zájem se tak v této kapitole koncentruje na způsob výpovědi o Bohu. V tomto ohledu reaguje Tomáš především na Maimonida, a proto Inglis nejprve uvádí Maimonidovy závěry ohledně této problematiky, které lze shrnout takto: o Bohu nemáme žádné pozitivní poznatky, nýbrž Boha nejlépe poznáváme tehdy, pokud mu upíráme všechny pozitivní atributy. Jména, která používáme, totiž čerpáme z běžné zkušenosti s omezenými a nedokonalými věcmi, a proto je nelze pozitivně aplikovat na nekonečné a dokonalé bytí Boha. Podle Maimonida je tedy každá pozitivní výpověď o Bohu zavádějící.

Inglis dále ukazuje, jakým způsobem Tomáš Maimonidovův závěr zmírňuje. Tomáš souhlasí s Maimonidem v tom, že jména, která o Bohu pozitivně vypovídáme, spíše Bohu něco upírají, než připisují. Na druhou stranu Tomáš nepřijímá Maimonidovův závěr zcela, nýbrž vycházejí z principu *omne agens agit sibi simile* tvrdí, že jména, která jsme získali na základě běžné zkušenosti, lze užít i v řeči o Bohu, tj. že skutečně vyjadřují (byť velmi nedokonale) Boží přirozenost. Protože však dokonalosti stvořených věcí participují na naprosté Boží dokonalosti omezeným způsobem, mají jména, která Bohu přisuzujeme, značně přenesený smysl.

Podle Tomáše nejsou naše výpovědi o Bohu ani jednoznačné, ani naprosto víceznačné, nýbrž analogické. Analogická výpověď podle Ingliše uchováva to, co je správné v případě jednoznačné i naprosto víceznačné predikace ovšem bez jejich omezení. Charakterizovat tuto „střední cestu“ mezi jednoznačností a naprostou víceznačností je ovšem složité. Jako příklad analogické výpovědi je uveden predikát „zdravý“, který lze vypovídat i o živočichovi i o léku, např. když říkáme, že lék je zdravý. Mezi lékem a zdravím živočicha existuje totiž kauzální vztah (lék je příčinou zdraví živočicha), na jehož základě lze uvedený predikát přisoudit oběma subjektům. Podobně je tomu prý v případě vypovídání o Bohu

a stvořených věcech, protože mezi Bohem a stvořením je také kauzální vztah - Bůh je (exemplární) příčinou každé věci. Z toho důvodu v Bohu preexistují všechny dokonalosti, které se nalézají ve stvořených věcech, a proto lze o Bohu analogicky vypovídat takové predikáty, které jsme získali z běžné zkušenosti se stvořenými věcmi.

Podle Inglise tak Tomáš zastává tradiční názor, že Boží jména označují jeho přirozenost, ale také názor, že je správnější pozitivní atributy Bohu upřít, např. o Bohu lze říci, že je moudrý, ale je třeba dodat, že není moudrý tak, jako jsou moudré stvořené věci, nýbrž je moudrost sama. Tyto výpovědi jsou možné proto, že Bůh je zdrojem všech dokonalostí, které pojmenováváme u stvořených věcí. V závěru kapitoli Inglis krátce vysvětluje charakter vztahu stvořených věcí a jejich dokonalostí k Bohu. Jedná se o vztah participace; Bůh dává stvořeným věcem účast na svém bytí a svých dokonalostech.

Inglis však bohužel neupozorňuje na určité obtíže, které Tomášovo řešení problematiky analogických výpovědí o Bohu zahrnuje. Tomášem uvedený příklad („lék je zdravý“, „živočich je zdravý“) naznačuje, že Tomáš měl na mysli tzv. *analogii atribuce*. Tento typ analogie se ale nezdá být vhodným k tomu, aby zajistil požadované závěry. Pro analogii atribuce je totiž charakteristické, že daný predikát (např. „zdravý“) je formálně obsažen pouze v tzv. hlavním analogátu, ostatní analogáty jsou pojmenovány pouze na základě tzv. vnější denominace. To v uvedeném případě znamená, že obsah predikátu „zdravý“ je formálně uskutečněn pouze v hlavním analogátu, tj. v živočichovi, a že v ostatních analogátech (lék, barva, moč) obsah termínu „zdraví“ formálně uskutečněn není. Jestliže tyto závěry aplikujeme na výpovědi o Bohu, je zjevné, že nejsou ve shodě s tím, k čemu Tomáš svou teorií mířil, tj. zachovat možnost pozitivních a obsahově informativních výpovědí o Bohu a stvořených věcech.

Dále je v případě analogie atribuce zřejmé, že primárně je poznáván hlavní analogát a ostatní analogáty jaksi sekundárně, tj. ve vztahu k hlavnímu analogátu. Tomáš však výslovně tvrdí, že naše poznání je primárně v kontaktu se stvořenou skutečností a Boha poznáváme až druhotně, ze stvořených věcí. Z toho důvodu je zjevné problematické pochopit Boha jako hlavní analogát analogie atribuce a stvořené věci pojmut jako ostatní analogáty, což se však zdá být pro zajištění Tomášem požadovaných závěrů potřebné. Netvrdím, že uvedené obtíže nemají řešení a je také zjevné, že jejich důkladná analýza je tématem na celou knihu, domnívám se však, že Inglis měl uvedené obtíže přinejmenším naznačit. Jistě by také bylo vhodné upozornit, že problematika analogie není pouze problémem logickým, resp. epistemologickým, nýbrž že vyrůstá a úzce souvisí z Tomášovým pojetím jsoucna jakožto esence mající akt bytí.

V páté kapitole se Inglis věnuje problematice emanace (vycházení) věcí z Boha. Upozorňuje na novoplatónský rámec Tomášova výkladu, ve kterém Tomáš zdůrazňuje intimitu vztahu jediného Boha a plurality stvoření. Zajímavé jsou důvody, které podle Inglise vedou Tomáše při výkladu emanace věcí z Boha k použití novoplatónského modelu. Jedním z hlavních důvodů prý byly vlivné

názory katarů, kteří na základě svých manichejských názorů hájili dualismus. Dobrý Bůh je v pojetí katarů naprosto oddělen od materiální skutečnosti, která je místem zkázy a morálního zla a má jako svůj princip zlého Boha nebo padlého anděla. Proti těmto názorům stojí podle Ingliše Tomášův emanační výklad, který samozřejmě neztotožňuje Boha a stvoření, usiluje však zdůraznit univerzálnost Boží kauzality a tím i podtrhnout pozitivní hodnotu materiality a tělesnosti jako takové. Jako návod na pochopení struktury Tomášových úvah o emanaci stvoření z Boha a vztahu stvoření k Bohu slouží podle Ingliše poslední artikulus 49. otázky, kde Tomáš zkoumá, zda existuje jediný nejvyšší princip zla. Každá ze šesti uvedených námitek ve prospěch existence nejvyššího zla je argumentem katarů. Tomáš ve svých odpovědích na tyto námítky vychází z tvrzení, která vyvozuje z předchozího výkladu o stvoření, čímž je podle Ingliše zjevné, že celkové uspořádání výkladu stvoření je uzpůsobeno tomu, aby závěry předchozího výkladu mohly být co nejpřesvědčivěji použity pro polemiku s katarý. Tím Ingliš znovu připomíná Tomášovu věrnost dominikánskému způsobu provozování teologie a zároveň „leitmotiv“ vlastního výkladu Tomášovy TS.

Šestá kapitola se zaměřuje na problematiku lidské duše, resp. vztahu lidské duše a těla. Ingliš v úvodu zdůrazňuje, že Tomášovo pojetí člověka je teologické, tj. člověk je díky rozumu, svobodné vůli a schopnosti sebeurčení obrazem Boha. Tomáš jako teolog zkoumá člověka především ve vztahu k lidské duši. Podle Tomáše je člověk jednotou duše a těla, duše není spojena s tělem nějakým akcidentálním poutem, jak se domnívali katarí nebo Platón. To je zjevné z různých činností člověka, na kterých se podílí obě „složky“ člověka, např. bez tělesných aktů smyslového poznání nelze poznávat a také rozumové poznání vyžaduje smyslové mohutnosti.

Dále Ingliš krátce připomíná Tomášovu diskusi o jednotě rozumu, ve které Tomáš hájí názor, že každý člověk má vlastní individuální rozumovou mohutnost. Poté se Ingliš zaměřuje na Tomášův výklad jednotlivých poznávacích i snaživých (*apetitivních*) mohutností. Jednotlivé mohutnosti se navzájem liší podle svých vlastních předmětů. Předmět poznávacích mohutností je trojí: materiální předměty, vlastní lidská duše a nemateriální předměty. Ingliš dále stručně, ale velmi přehledně vykládá základní Tomášovy myšlenky k tomuto tématu. Zajímavý je výklad charakteru poznání v budoucím životě.

Celek tohoto Tomášova výkladu, jak upozorňuje Ingliš, nesměřuje vposledku k pochopení lidské duše a jejich činností, nýbrž Tomášovým hlavním záměrem je objasnit lidské napodobování Boha. Člověk napodobuje Boha dvěma způsoby: jednak tím, že používá rozum a vůli; jednak tak, že poznává sebe sama. Obojí činnost není oddělena od morální dokonalosti člověka, neboť ta prohlubuje lidské napodobování Boha. Na závěr kapitoli Ingliš shrnuje Tomášův výklad lidské vůle a její svobody

V sedmé kapitole obrací Ingliš pozornost k problematice Boží prozřetelnosti. Doplňuje tím výklad stvoření a zároveň zdůrazňuje, že Tomáš tak čtenáře připravuje na pozdější výklad morálního života. Díky prozřetelnosti Bůh řídí a za-

měřuje každou jednotlivou věc i stvoření jako celek k cíli, kterým je nakonec Bůh sám. Aby čtenář lépe pronikl do problematiky Boží prozřetelnosti, připomíná Inglis nejprve Tomášův názor, že každá věc existuje skrze participaci na Boží existenci. Totéž platí o činnostech stvořených věcí, které Bůh spolupůsobí jako první příčina a tvorové jako druhé příčiny. Stvořené věci jsou schopny kauzálně působit, ovšem v závislosti na Božím působení, které je podporuje, uchovává a vede k cíli. Tímto cílem je vposledku Bůh jako nejvyšší dobro.

Závěrečná kapitola je věnována mravnímu životu a ctnostem, zaměřuje se tedy na druhou část TS. Inglis se soustředí především na Tomášovu nauku o ctnosti. Ctnost Tomáš chápe jako určitý druh kvality – habitus (do slovenštiny nevhodně přeloženo jako „zvyk“), který získáváme dlouhodobým opakováním příslušné činnosti. Podle Ingliše vychází Tomáš většinou z Aristotela (nauka o tzv. kardinálních ctnostech, pojetí ctnosti jako středu mezi extrémy aj.), ale zároveň využívá i jiné myšlenkové tradice.

Inglis také stručně vykládá dnes velmi (kriticky) diskutovanou problematiku Božího a přirozeného zákona. Boží zákon (*lex divina, aeterna*) je idea správného řízení stvoření existující v Boží mysli. Tento zákon je základem veškerého dalšího uspořádání. Přirozený zákon (*lex naturalis*) je pak způsob participace rozumových bytostí na Božím zákoně, který poznáváme na základě přirozených inklinací. V závěru jsou krátce charakterizovány čtyři kardinální ctnosti.

Druhá část TS je podle Ingliše cílem předchozího výkladu, znovu jasně ukazuje zaměřenost lidí k poslednímu cíli a způsob, kterým lidé napodobují Boha. TS byla podle Ingliše napsaná především pro členy dominikánského řádu, kteří svůj život zasvětili službě Bohu a bližním.

Inglis ve své monografii zdařile představuje osobnost Tomáše Akvinského, významné problémy jeho doby a Tomášovo řešení těchto obtíží. Vedle obecně známých poznatků Inglis nabízí také „netradiční“ a historicky významné výklady Tomášova díla. Na druhou stranu ale v této monografii postrádám výklad některých zásadních Tomášových myšlenek, např. jeho pojetí jsoucna nebo Boha jako subsistujícího bytí.

Kvalitu slovenského překladu nejsem kompetentní posuzovat, ale překlad se jeví jako velmi dobrý. Na závěr upozorním pouze na některé překlepy nebo opomenutí.

Na straně 8 je chyba „v roce 1918 do Bologne“. Na straně 77 je odkaz na dílo Katzenellenboga, ale jeho práce není v seznamu literatury uvedena. V seznamu literatury na straně 117 je uveden jako autor „Bloyle“, správně je však Boyle. Také není uveden název a příslušné reference na dílo, ze kterého je překlad pořízen! Čtenářsky vstřícnější by bylo umístit poznámkový aparát (i kvůli jeho krátkosti) přímo do textu. Listování na konec knihy četbu ruší.

David Svoboda